

Condillac'ın Dil Felsefesinin İdeoloji Kavramının Ortaya Çıkışındaki Yeri ve Önemi Üzerine

Pınar Türkmen Birlik^{a, b}

Özet

Étienne Bonnot de Condillac, ortaya koyduğu düşünceler ve özellikle dil felsefesinin doğurduğu sonuçlar bakımından, 18. yüzyıl Fransız Aydınlanma düşüncesinin önemli mimarlarından biri olarak anılır. John Locke'un ampirist karakterli epistemolojisini kendisine çıkış noktası yapan ve duyumculuğu ile onu bir adım öteye taşıyan Condillac'ın dil kuramı, Fransız Aydınlanması'nın ruhuna da uygun bir şekilde, insan zihninin içeriklerini, anlama yetisini ilk ve en basit unsurlarına kadar ayırma yolunu seçer. Bu incelemesinde, Locke'un ideler öğretisini, ortaya koyduğu "analiz yöntemi" sayesinde, Destutt de Tracy'nin ifadeleriyle bir "ideler bilimi" haline getirir. İlk olarak Tracy'nin ifade ettiği ideoloji kavramı da "idelerin bir bilimi" olarak, doğru düşüncenin yolu olarak tasarlanır. Dolayısıyla Condillac'ın dil kuramı, bir ideler bilimi olarak dilin rasyonel çalışmasının ve doğru düşüncenin anahtarı olarak ideoloji kavramının kurucuları olan Tracy ve onu takip eden tüm Aydınlanma ideologları için kavramın kurulumunda önemli bir yol gösterici sayılabilir. Biz de çalışmamızda Condillac'ın dil kuramının, zihnin doğru çalışması ve doğru düşünmede taşıdığı öneme dikkat çekerek kuramın, ideoloji kavramının ortaya çıkış sürecinde toplumu rasyonel olarak inşa etme yolunda taşıyacağı bu ilk ve olumlu anlamında üstlendiği rolü ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler

Condillac
İdeler Bilimi
Analiz Yöntemi
İdeoloji

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 01.06.2023
Yayın Tarihi: 28.12.2023
Doi: 10.18026/cbayarsos.1308518

On the Place and Importance of Condillac's Philosophy of Language in the Emergence of the Concept of Ideology

Abstract

Étienne Bonnot de Condillac is regarded as one of the important architects of 18th-century French Enlightenment thinking in terms of his thoughts and the results born by language philosophy. The language theory of Condillac, who made John Locke's epistemology of empiricist character a starting point for himself and who carried him one step forward through his sensualism, chooses to separate the contents of the human mind, ability to understand down to the first and simplest factors in compliance with the spirit of French Enlightenment. In this study of his, he converts Locke's doctrine of ideas into a "science of ideas" with Destutt de Tracy's statements thanks to his manifested "method of analysis". The concept of ideology first stated by Tracy is designed as a way of true thinking, as a "science of ideas". Therefore, Condillac's theory of language can be considered an important guide for Tracy and all the Enlightenment ideologists who followed him as the founders of the concept of ideology. In our study, we will draw attention to the importance of Condillac's theory of language in the correct functioning of the mind and correct thinking, and we will try to reveal the role of the theory in the emergence of the concept of ideology in this first and positive sense that it will carry on the way of rationally constructing society.

Keywords

Condillac
Science of ideas
Method of analysis
Ideology

About Article

Received: 08.06.2023
Published: 28.12.2023
Doi: 10.18026/cbayarsos.1308518

^a pinarbirlik82@gmail.com

^b Dr. Öğretim Üyesi, İzmir Demokrasi Üniversitesi, Üçkuyular, Gürsel Aksel Blv No:14, 35140 Karabağlar/İzmir ve ORCID: 0000-0003-1099-5737

Giriş

İnsanın en önemli özelliklerinden biri şüphesiz ki dil kullanımınıdır. Hayatımızdaki pek çok konu, dilsel araçlarla sürdürülür. Yaşamsal uğraşlarımızın büyük bir kısmını sözcükler ile düzenlediğimiz gibi, dünyanın temsil ve modellerini de yine onlarla kurmaya çalışırız (Lee, 2019, s. 12). Dil kullanıcıları açısından dilin taşıdığı önem bunun yanı sıra, kendimizi ifade etmede onun kullandığımız en temel aracımız olmasından da kaynaklanır. Bu açılardan dil, insan yaşamı için merkezi bir konumda bulunur. Oysa tarihteki pek çok filozof veya felsefecinin dille ilgilenmesinin bundan başka nedenleri de olmuştur. Bunların başında şüphesiz ki Antik Yunan'dan bu yana izi sürülen "dil ile düşünce" arasındaki ilişkiler sorunu gelir. Genel itibariyle gerçekliğin ve bilginin doğası problemleri üzerinden ele alınmaya başlanan dil sorunsalı, özellikle 18. yüzyıl ile birlikte bilginin yapısı ve kaynağı konusunun merkezi bir önem kazanması ile üzerinde durulması gereken daha önemli bir konu haline gelir. Bunun temel nedeni, geleneksel felsefe yapma tarzının bilgi, doğruluk, anlam, akıl gibi önemli felsefe kategorileri üzerine düşünme ile onları dil yoluyla ifade etme arasında bir ayrım gözetmiyor olmasıdır (Kaya Keha, 2011, s. 11). Geleneksel felsefe yapma tarzının bu tür bir ayrım gözetmemesi, dil felsefesine ilişkin karşımızda duran dil-düşünce, dil-zihin ya da dil-dünya arasındaki ilişkiler konularının, felsefenin önemli ve temel disiplinleri olan metafizik, epistemoloji ve ontoloji gibi disiplinlerinin çatısı altında incelenmesiyle sonuçlanır. Bu bakımdan özellikle 18. yüzyılda yaşamış olan her bir filozofun, felsefenin farklı bir disiplini kapsamında da olsa mutlaka dil sorunsalıyla da ilgilenmiş olduğunu görmek şaşırtıcı değildir. Kanaatimizce, bu dönem filozoflarının ortaya koydukları sistem felsefelerinde, dil ile düşünce, zihin ve dünya arasındaki ilişkiler üzerine düşünmeleri ve elde ettikleri sonuçları kendi düşünme sistematiklerine uygulanmış olmaları da hayli etkilidir.

Bu değerlendirme kapsamında işaret edebileceğimiz önemli filozoflardan biri de, 18. yüzyıl Fransız Aydınlanmasının düşünsel mimarlarından biri de olan Étienne Bonnot de Condillac'tır (1715-1780). Nitekim Ewald da (2010, s. 32) Condillac'a Descartes, Spinoza, Locke ve Leibniz ile zirvesine ulaşmış sistemli düşünce çizgisinde, ortaya koyduğu tutarlı ampirist ve pozitivist yaklaşımla, onların yanında yerini almış önemli bir filozof olarak işaret eder. Özellikle ortaya koyduğu dil kuramı açısından bakıldığında Condillac'ın John Locke'un ideler öğretisini, geliştirdiği analiz yöntemi ile bir "ideler bilimi" haline getirmiş olması tarihsel bir gelişim sürecine sahip olan bir kavrama, yani ideoloji'ye temel olması açısından da önem taşır. Dilin rasyonel çalışmasının ve doğru düşüncenin yolunu gösterecek bir kuram olarak Condillac'ın ideler biliminin epistemolojik açımlarına bakıldığında, tarihsel gelişim sürecinde ideoloji kavramının taşıdığı ilk ve olumlu anlamında, yani toplumu rasyonel olarak inşa etme yolunda hem kavramın ilk kullanıcısı ve kurucusu olan Destutt de Tracy hem de onu takip eden tüm Aydınlanma ideologları için önemli bir yol gösterici olmuş görünür. John Locke'un epistemolojisini ve metodunu kendisine çıkış noktası yapan Condillac'ın da Fransız Aydınlanması'nın ruhuna da uygun bir şekilde, insan zihninin içeriklerini, anlama yetisini ilk ve en basit unsurlarına kadar ayırma yolunu seçer. Hatta seçtiği bu yolda, hocası olan Locke'tan çok daha fazla epistemoloji kuramı sınırları içerisinde kalarak, Locke'un dilin doğasına ilişkin yaptığı açılımı, kendi ampirist felsefesi içerisinde deyim yerindeyse daha ayakları yere basan bir dil kuramı haline getirir (Harris ve Taylor, 2002, s. 112). İşte ayakları yere basan bu dil kuramı, bir ideler bilimi olarak ortaya koyduğu analiz yöntemi ile Aydınlanma ideologlarına toplumu rasyonel temeller üzerinde yeniden kurma için yol gösterici olmuş görünür. Bu bağlamda, "ideoloji" kavramını ilk kez kullanan ve onu "idelerin bilimi" (science des idées) olarak konumlayan Antonie Destutt de Tracy'nin de Condillac'ı

Locke'un ideler öğretisini "ideler bilimi" olarak konumlamış olan ilk kişi olarak düşünmesi, kanımızca bu savı destekleyen önemli bir göstergedir. Tracy'e göre (1974, s. 14), Locke, insansal geistü inceleyip, betimlemeyi başarmış ilk kişi ise de onu geliştirerek daha ileriye götüren Condillac'tan başkası da değildir. Bu bakımdan, Condillac'ın dil felsefesi ile içiçe geçmiş ampirist felsefesini "doğru düşünmenin" temel yol göstericisi olarak ele alan Tracy, bu felsefeyi "idelerin bilimi" veya "doğru düşünmenin bilimi" olarak ortaya koyduğu ideoloji kavramı için bir temel olarak belirler.

Tracy, olumlu bir anlamda doğru düşünmenin bilimi olarak ortaya koyduğu ideoloji kavramına öte yandan, ayrıca idelerin bilimi olarak da işaret eder. Bu herşeyden önce, onun Condillacçı bir anlayış temelinde doğru düşünmenin yolunun "dil"den geçtiğini onayladığı anlamına gelir. Nitekim Tracy, insanların yanlış düşüncelerini düzelterek onları doğru düşüncelere yönlendirme amacını güden düşünürler olarak işaret edilen "ideolog"lardan ilki olarak, insan zihninin sahip olduğu düşüncelerin ortaya çıkış süreçlerinin nesnel olarak incelenmesinin olanaklı olduğunu düşünür. Dolayısıyla doğru bir şekilde düşünmenin bir yolununun da bulunabileceğini ileri süren Tracy ve ardılları için de bu yol, Condillac'ta olduğu gibi ve onun çizdiği rota dahilinde, dilin kendisine bakmaktan geçer.

Öte yandan bilindiği üzere, Tracy ve onun ardılları olan ideologlar, geleneksel toplumların sahip olduklarını düşündükleri boş inanç ve önyargılardan, dogmatik ve irrasyonel inanç sistemlerinden kurtulmuş bir dünya kurmayı kendilerine amaç edinmişlerdir. Bu bakımdan her türden metafizik düşünceyi de devre dışı bırakmayı arzulayan bu 18. yüzyıl Fransız ideologları, John Locke'un ampirist felsefesini kendisine çıkış noktası yapan ve ondan ayrıldığı noktalarda ise duyumculuğu ile konusunu bir adım daha ileriye taşıyan ve geliştiren Condillac'ı izlemeyi tercih etmiş görünürler. Toplumunu rasyonel temelde baştan aşağı yeniden tasarlamayı isteyen bu Aydınlanma ideologları için (Eagleton, 2020, s. 96), öncelikle hakikatlere varmak ve onları pürüzsüz bir şekilde algılamak gereklidir. Bu görevi, bizim kusursuz şekilde gerçekleştirebilmemizi sağlayacak olan temel aracımız ise şüphesiz sahip olduğumuz dil'imizdir. Dolayısıyla Condillac'ın ayrıntılı bir epistemolojik açılımla ortaya koyduğu dilin doğası, kökeni, gelişimi, muhakemedeki doğru kullanım şekilleri, zihin ile olan karşılıklı bağımlılık ilişkisi ile biçemi ve düşünme sanatını ele aldığı ve işlediği dil felsefesi anlayışı, Fransız ideologlarının toplumu yeniden inşa süreçlerinde sağlam bir temel görevi görür. Locke'un ideler öğretisini duyumcu bir temelde ileriye taşıyan Condillac'ın dil kuramı ve onu açıkladığı eserleri (ki, onun neredeyse tüm eserleri dille ilgilidir), Fransız ideologlar için, Mardin'in (2018, s. 23) de işaret ettiği gibi, iki açıdan önem taşır. Bu önem, öncelikle kuramın taşıdığı duyumcu karakter ile insanı sadece dıştan gelen etkileri, deneyi algılayan bir varlık olarak konumlaması ve böylece dış etkilerin önemine dikkat çekerek bu etkilerin de dış bir etken tarafından rasyonel olarak düzenlenebileceği fikrini savunmasından kaynaklanır. Ayrıca yine, Condillac'ın dile, bilgimizi sistematikleştiren bir simgeler sistemi olarak işaret etmesi ve bu simgeler sisteminin rasyonel çalışmasıyla dıştan gelen etkilerin de o ölçüde doğru algılanabileceği düşüncesini ortaya koyması da yine bu temelde, bir diğer önemli husus olarak belirir.

Eagleton (2020, s. 97) Aydınlanma ideologlarının "toplumsal çevreyi yeniden düzenleyecek, böylelikle de duyumları dönüştürecek ve düşünceleri değiştirecek" olan bir ideoloji kavramının peşinde olduklarını belirtir. Bu bağlamda bakılacak olduğunda, Condillac'ın sağlam bir epistemolojik zemin üzerinde kurduğu dil anlayışının, kavramın tarihsel olarak ilk ortaya çıkış anında taşıdığı amaçlar bakımından oldukça işlevsel bir karakter taşıdığı

belirtilebilir. Bu bakımdan kanaatimizce, ideoloji kavramının özellikle ortaya çıkışı ve dil felsefesi ile olan ilişkisi, tıpkı Austin'in ifade ettiği, dil çalışmalarının felsefi uğraşlara yardımcı ve hatta birçok başlık için de zorunlu bir ön koşul olduğu gerçeğinin iki yüzyıl önce tezahür etmiş hali gibidir. Nitekim Austin'den tam iki yüzyıl önce, Fransız ideologları da dil kullanımını, insan edimlerinin ayrılmaz ve önemli bir parçası ve dili de, doğru düşünmenin ve doğru eylemenin temel bir aracı olarak kabul etmiş görünürler.

Bu çalışmamızda, dil felsefesi ve dil çalışmalarına bu doğrultuda yönelttiğimiz ilgi ile biz de Condillac'ın epistemolojik açılımlarla ve dil kuramı kapsamında ortaya koyduğu düşüncelerinin taşıdığı özellikleri dikkate alarak, "ideoloji" kavramının ortaya çıkışında onun üstlendiği rol ve önemle ilgili olacağız. Bu doğrultuda öncelikle, epistemolojik açılımları doğrultusunda, Condillac'ın dil kuramının zihnin doğru çalışması ve doğru düşünme temelinde, bir ideler bilimi olarak ortaya çıkışı değerlendirilecektir. Ardından da ideoloji kavramı ve onun tarihsel bağlamı ön plana alınmak suretiyle ve art alanda beslendiği kaynaklara da bakılarak bu kuramın ideolojinin kavramsal inşasında nerede durduğu ve bu bağlamda onun dil ile ideoloji kavramlarını nasıl birbirine mühürlemiş görüldüğü üzerinde durulacaktır.

Zihnin Doğru Çalışması ve Doğru Düşünme Temelinde Bir "İdeler Bilimi" Olarak Condillac'ın Dil Felsefesi

Yukarıda Condillac'ın, Locke'un ampirist felsefesini kendi düşünceleri için çıkış noktası olarak belirlediğine dikkat çekmiştik. Buna ilaveten söylenmesi gereken bir başka önemli husus, Condillac'ın düşünce çizgisinin bir Locke serimlemesinden orjinal bir düşünce çizgisine doğru evrildiğidir. Onun büyük ölçüde dille ilgili olan ve sırasıyla dilin doğası, kökeni ve gelişmesini, muhakemede onu doğru kullanmanın yollarını ve zihin ile olan ilişkisini ele aldığı *İnsan Bilgilerinin Kaynağı Üzerine* (Essai sur l'Origine des Connaissances Humanies, 1746) adlı eseri, Parma veliahtı olan öğrencisine yazdığı ve dili, evrensel dilbilgisini, muhakeme, biçem ve düşünme sanatını incelediği *Cours Complet D'Instruction* (1782 de basılmış olsa da, daha önce yazılmış ve ders olarak verilmiş olduğu bilinmektedir) adlı metni, yine dil ile zihin ve düşünce ilişkilerini ele aldığı *Mantık* (Logique, 1780)'ı ve vasiyeti üzerine yayımlansa da yarım kaldığı bilinen, aritmetiğin dilini doğal dillerle bir karşılaştırmaya tabi tuttuğu eseri *Hesapların Dili* (La Langue des Calcus, 1798) incelenecek olduğunda, Condillac'ın bir Locke tanıtımından, dilin bir simgeler sistemi olarak rasyonel çalışmasının mümkün olduğuna doğru uzanan bir gelişim çizgisi katettiğini görmek mümkündür. Burada göze çarpması gereken bir başka husus ise, bir kaç hariç Condillac'ın pek çok eserinin, Locke'un aksine, dille ilgili oluşudur (Harris ve Taylor, 2002, s. 112). Bundan ötürü bile, Condillac'ın dil anlayışında Locke'un oldukça ötesine geçmiş olabileceği varsayımı makul bir varsayım olarak durmaktadır. Ancak elbette ki Condillac'ın ortaya koyduğu dil kuramının, Locke'un dil ile ilgili düşüncelerinin hayli ötesinde bulunmasının tek nedeni, bu niceliksel fark değildir. Az sonra izlemeye çalışacağımız gibi, Condillac'ın Locke serimlemesi olarak anılan eseri *Essai*'de bile, onun kimi konularda Locke'u eleştirerek kendi epistemolojik açılımları doğrultusunda Locke'un ideler öğretisinin kuramsal ve amaçsal bakımdan ötesine geçtiğini söylemek mümkün görünmektedir. Condillac'ın Locke'u eleştirerek ortaya koyacağı bu kuram, onun özellikle ideologlara rasyonel bir dil kurma yolunda önemli bir temel vazifesi görecektir. Bunun temel nedeni, Costi'nin (2004: 153-154) de belirttiği gibi, Condillac'ın sadece dil ve düşünce arasındaki ilişkiyi keşfetmekle kalmayıp, "daha spesifik olarak, analitik muhakemenin de dile bağlı olduğunu" öne sürmesinden kaynaklanır. Bu ilişkinin ayrıntılı bir dökümantasyonunu

verecek dil analizi, bir ideler bilimine dönüşerek dilin rasyonel çalışmasında ve doğru düşünme yolunda bir yol gösterici olur. Coski'nin (2004: 153), on yedinci ve on sekizinci yüzyıl filozof ve entüelleklerinin bir çoğunun onu etraflıca araştırmasının ya da ona değinmeden geçmemesinin sebebi olarak buna işaret etmesi oldukça anlaşılırdır. O halde Condillac'a özellikle Locke ile ayrımlaştığı noktalar kapsamında daha yakından bakmak gerekir ki, onun düşüncesinin bu orjinal yönünü tüm açıklığıyla ortaya koyabilelim.

Condillac daha ilk eseri olan *Essai* de bile hocası olan Locke'tan kimi hususlarda farklı görüşler ileri sürer. Öncelikle Locke'un, zihinsel söylemi sözcüklerin aldatmacasından korumaya çalıştığı noktada Condillac'ın, dili söylemselliğin üreticisi olarak konumladığı görülür (Aarsleff, 2006, s. 458). Bu farklılık, temel olarak dilin ana işlevi konusundaki bir ayrımlaşmanın sonucudur. Nitekim, Locke'a göre dilin ana işlevi, insanlar arasındaki ide değiş tokuşunu sağlamaktır. Locke'un burada ide değiş tokuşu olarak işaret ettiği şey, aslında düşüncelerin iletimi/dışavurumudur. Çünkü Locke için düşünceyi oluşturan temel öge, insan zihninde kapalı ve görünmez bir halde bulunan ideler'dir. Bu bağlamda Locke'un dilin icadını, insan zihninde kapalı ve görünmez nitelikteki idelerden oluşmuş düşüncelerin dışa aktarım/ ifade edilme ihtiyacı kapsamında ele aldığı görülür (Locke, 2004, s. 287). Oysa dili, söylemselliğin üreticisi olarak gören Condillac için, dilin düşünceleri karşıya aktarma işlevinden önce, sahip olduğu öncelikli ve temel işlevi, düşüncelerin oluşturulmasında sahip olduğu belirleyici rol olarak ortaya koymak gerekir. İnsanın bilişsel bir varlık olarak konumlandırılması temelde onun düşünme yetisine sahip olmasıyla ilgilidir. Bu temelde bakıldığında Condillac'a göre, insanın bilişsel bir varlık haline dönüşmesinde ana unsurun "dil" olarak karşımıza çıktığı açıktır. Nitekim Waldow da (2021, s. 506), Condillac'ın insanların bilişsel olarak neden özel olduklarını açıklama girişiminde, onun doğuştan gelen zihinsel ve bedensel envanterlerin statik bir analizinden, insanın dil kullanma kapasitesine gönderme yaptığını düşünür. Burada, Condillac'ın insanı hayvandan ayıran temel özelliği olarak dil kullanımına işaret ettiği noktada, asıl olarak insanın düşünme özelliğine dikkat çekmek istediği açıktır. Dil ve düşünce arasında kurulan böylesi bir ilişkinin ideoloji kavramı açısından taşıdığı önemli motivasyonlar olduğuna yeri gelmişken değinmeden de geçmemek gerekir. Bunlardan kanaatimizce en önemlilerinden birine Taylor, Condillac'a atfettiği bir konum olan dilsel işaretlerin kullanılmasından hareketle, şu ifadelerle yer verir:

"Hayvanlar doğal tesadüfi işaretlere tepki verir (örn. Ateş ve yağmur bulutları). İnsanlar aynı zamanda (dilsel) işaretleri de "oluşturmuştur". Aradaki fark, bu sonuçlar aracılığıyla insanların kendi hayal güçlerinin akışını kontrol edebilmeleri, oysa hayvanların olaylar zinciri tarafından içlerinde tetiklenenleri takip etmeleri gerçeğinde yatmaktadır (Taylor, 1991, s. 50)"

Burada Taylor, dilin düşüncenin oluşumunda taşıdığı önemin yanında, insan düşüncesinin ayırt edici bir özelliği olarak, kişinin kendi düşünceleri üzerinde sahip olduğu kontrole ve bunun ise dilsel işaretlerin kullanılmasıyla mümkün oluşuna da ayrıca dikkat çekmektedir. Böylece dil ve düşünce arasında kurulan bu ilişkide, dilin düşüncelerin sadece oluşturulmasında değil, onlar üzerinde kontrol sahibi olunmasında da merkezi bir pozisyonda olduğu ortaya konulmaktadır. Bu durumda, dilsel işaretlerin kullanımı, ideoloji kavramı temelinde doğru düşüncenin kurulumu yanında, onların üzerinde kontrol sahibi olunmasıyla da ilişkilendirilebilir bir konum edinmektedir. Böylece Condillac'ın Locke'tan farklı bir şekilde dili düşünce ile ilişkilendirmesi, düşünceleri -elbette ki doğruluk payesi

altında- dil üzerinden potansiyel olarak denetlenmeye açık hale getiren bir yöne evrilmeye hazır hale getirmektedir de denilebilir.

Condillac'ın Locke'a yönelttiğini gördüğümüz eleştiri ve farklılaşmalardan biri de Locke'un dil ve anlamayla ilgili açıklamalarına yöneliktir. Bu bağlamda, Condillac'ın özellikle "dil ve anlamayla ilgili olarak hayli orijinal olduğunun altı çizilmelidir. Bu temel savın tarihsel kökenleri ve gelişmeleri incelemeyi önermedeki temel amacı, şüphesiz ki hem insanların sahip olduğu dilin hem de zihinsel yeteneklerinin hangi koşullar altında ve ne şekilde ortaya çıktığını kavramak suretiyle, buradaki temel ilke ve prensiplerden hareketle daha gelişmiş bir zihinsel kapasiteye ve dile ulaşma düşüncesidir. Waldow da Condillac'ın özel olarak dil edinimi ile ilgilenmesini aynı nedene bağlar:

"Condillac'ın açıklamak istediği şey, insanların bilişsel olarak neden özel olduklarını ve bu özelliğe sahip olmada, olumsal koşulların insan yaşamını nasıl etkilediğini ortaya koymak ve bununla da türe özgü gelişmeleri teşvik etmektir (Waldow, 2021, s. 506-507)."

Condillac bize, işaretlerin kullanımı insanlara aşına hale gelemeden önce, ifade edebildikleri tek şeyin gerçekten deneyimledikleri duyguları olduğunu söyler. Ancak işaretlerin keşfiyle bu durumun değiştiğine de dikkat çeker. Çünkü işaretlerin keşfi, insanlara düşünceleri istedikleri zaman ya da istedikleri şekilde, örneğin bir deneyim hakkında düşünmek amacıyla geçmiş bir deneyimin belirli bir yönünü seçerek ve bu düşüncelerin ne hakkında olduğunu hissetmeden çağırabilir hale gelir. Bu başlangıç aşaması, zaman içinde insanın kendi türünün üyeleriyle karşılaşmasıyla karmaşık dilsel kapasiteler geliştirmesine vesile olmakta ve onu bir tür olarak bilişsel bir varlık kılmaktadır. Bu açıdan baktığımızda Condillac'ta insanların ilkel bir içgüdüsel zihin durumundan, dilsel işaretlerin kullanımı dolayımında kompleks bir düşünme aşamasına doğru yol aldığı görülür. İnsanın dil dolayımında aldığı bu yolu, ideologların "doğru düşünme" temelinde genişletmek istediğiyse açıktır ve Condillac'ın bunun için de bir önerisi vardır: Dil analizi.

Bilindiği üzere, Locke'un da metodu, bütün bilinç içeriklerini ilk ve en basit unsurlarına kadar ayırmayı amaç edinen analitik (çözümleyici) metottur. Ewald (2010, s. 24), bu metodun Aydınlanma düşüncesinin önemli bir figürü olan Condillac tarafından da devam ettirildiğine ve hatta zirveye taşındığına işaret eder. Bu, genel kabul gördüğü üzere, doğrudur. Ancak Ewald'ın bu duruma dikkat çekerken Condillac'ın bilgi kuramında tamamen Locke'a takılıp kalarak, Locke öğretisinin iç çelişkilerinden payına düşeni aldığı ve kuru bir analiz döngüsüne düştüğü yönündeki ileri sürümünün tartışılır olduğu kanaatindeyiz. Condillac, Locke'un sözcüklerin yanıltıcı etkilerinden ve eksikli yönlerinden, onların tanımlarını vermek suretiyle uzak durulabileceği yönündeki düşüncesini yeterli ve doğru bulmaz. Bunun yerine hem yukarıda işaret edildiği gibi *Essai*'de dilin kökenlerini ve gelişimini hem de *De l'Art de Penser*'de buna paralel bir şekilde özellikle soyut düşüncelerin adlarının doğru anlaşılabilmesi için "bu düşünceleri onları oluşturan yalın düşüncelere indirgeyip sonra da üretilmelerinde art arda gelen adımları izlemeyi (Condillac'tan aktaran Harris ve Taylor, 2002)" önerir. Bu açıdan bakıldığında Ewald'ın (2010, s. 24) iddia ettiği gibi, Condillac'ta sentez ruhunun eksik

olduğunu söylemek yerine, onun “düşünceleri onları oluşturan yalın düşüncelere (idelere[‡]) indirgeyip ardından üretimlerindeki art ardalığın izlenmesi” şeklindeki önerisini dikkate alarak, onun bu analiz metodunun yeni sentezler için bir yol gösterici model olarak öne çıktığını söylemenin daha doğru bir yaklaşım olduğu kanaatindeyiz. Kaldı ki, *Essai*'nin 2. kısmının da insanın zihinsel yetenekleriyle örülmüş, sanatsal ifadeleriyle ilgili olduğu dikkate alındığında, insanın zihinsel yetenekleriyle nasıl olup da yaratıcı gücünü çeşitli diller ile ortaya koyabildiği, bu anlamda da en üst seviyedeki sentez gücüne ulaşmakta olduğuna vurgu yapıldığını söylemek de mümkündür. Dolayısıyla Condillac'ın özellikle *Essai*'si dikkate alındığında analiz metodunun, en üst düzeyde yapılabilecek sentezler için önemli bir yol göstericiliği olduğu gözden kaçmamalıdır. Buna ilaveten, ayrıca onun bu eserinin zaten dille ilgili düşüncesinin tam olarak gelişmiş halini içermediği, sadece sonraki düşünceleri için bir ilk adım oluşturduğu da dikkatten kaçmamalıdır.

Locke'un ideler teorisi ve özellikle de sözcükleri idelerin adları olarak gören anlayışından büyük ölçüde etkilenmiş görünen Condillac'ın, bunun yanı sıra kendi özgün anlayışını oluştururken, Hobbes, Berkeley ve Leibniz'den de etkilendiği görülür. Bu bağlamda özellikle Hobbes ve Berkeley'in nominalizminden ve Leibniz'in de diskursif düşüncede işaretlerin oynadığı merkezi role dair düşüncelerinin onun üzerinde hayli etkili olduğu ifade bulur (Altınörs, 2011, s. 385). Locke'un epistemolojik çözümlerinde iç deney (reflection) ve dış deney (sensation) arasında yaptığı ayrım, Berkeley'in dış duyumu içduyumun aşağı bir formu sayması ile bir ilke ayrılığında, bir derece ayrılığına doğru evrilmişti. Condillac ise kendi görüşlerinde bu derece ayrılığını, Berkeley'in tersine olsa da dış duyumun lehine olacak şekilde devam ettirir. Dış duyuma merkezi bir önem vererek, onun insanın sahip olduğu bütün düşünce, duygu, istenç ve içgüdü gibi ruhtaki bütün olayların kaynağı olarak belirlediğinde Condillac, bu sensualizmi doğrultusunda ruh'un, ben'in bir duyumlar bütünü olduğunu kabul eder. Böylece onun bu sensualist tutumu, “ruhtaki bütün yetilerin, formların sadece duyumların işlenmesiyle, işlenip şekil değiştirmesiyle oluşmuş şeyler olduğunun (Gökberk, 2018, s. 313)” kabulüyle sonuçlanır.

Hatta Condillac dilin kökenine ilişkin giriştiği açıklamalarda, davranış dilinden eklemli sesler çıkarmaya doğru evrilen süreci de bu bilgi anlayışıyla tutarlı olacak şekilde “duyumlar” ile açıklar. Nitekim Condillac için doğuştan gelen bilgilerden söz etmenin de bir imkânı yoktur ve insan düşünme edim ve yeteneklerini sonradan kazanır. İnsan sadece dışarıdan gelen etkileri ve duyumları algılar. Bu bağlamda zihnin bütün işlem ve yetenekleri de duyuma indirgenebilir niteliktedir. Örneğin, iki duyumu dikkate almakla gelişen karşılaştırma yeteneği, duyumlar arasındaki fark ve benzerlikleri algılamaktan ibaret olan muhakeme yeteneği ve yine bir dizi karşılaştırma yoluyla yapılan muhakemeleri ifade etmek için kullandığımız düşünüm yeteneğimiz görülebileceği gibi son tahlilde duyuma indirgenebilir (Condillac, 1809, s. 44-45). Böylece düşünüm yeteneğinde dış etkilere dikkat çeken Condillac, ideologlara bu etkilerin rasyonel olarak düzenlenmesiyle aynı zamanda doğru düşünümün yolunu da göstermiş olur. Ancak Condillac bunun ancak simgeler sisteminin de bir rasyonel çalışmasıyla mümkün olduğunun da farkındadır. Çünkü yukarıda da dikkat çekildiği gibi, dil onun için temelde bilgimizi sistematikleştiren bir simgeler sistemi olarak düşünüldüğünden, dıştan gelen etkilerin doğru algılanmasını temin edecek olan şey de bu simgeler sisteminin rasyonel çalışması olarak düşünülmektedir. Bu bakımdan, doğru düşünmeye giden yolda,

[‡] Eserlerden doğrudan yapılan alıntılarda “ide” sözcüğünün zaman zaman “düşünce” ya da “fikir” olarak karşılandığı görüldüğünden ve sözcüğün kendi çalışmamızda “ide” olarak karşılanmasından ötürü, yapılan buradaki ve sonraki alıntılarda parantez içerisindeki vurgunun bize ait olduğu belirtilmelidir.

Condillac'ın ideologlara ayrıca simgeler sisteminin rasyonel çalışmasının önemi konusunda da yol gösterici olduğunun altını yeri gelmişken çizmek de gerekir.

Condillac 1754 tarihli *Traité des Senses* adlı eserinde, zihnin tüm yetilerinin ve içeriğinin alışkanlık yoluyla deneyimle geliştirildiğini iddia eder. Bu bakımdan Condillac'a ilişkin yaygın okuma, onun zihnin tüm yetilerinin deneyim yoluyla geliştirildiği varsayımına dayanır. Hatta onun bu konuda, duyuları birleştirme ve organize etme işini yapan yetilerin varlığını savunan Locke ve Hume'un aksine, zihnin doğumda tamamen boş olduğunu ve hatta bu yetilerin bile duyulardan kaynaklanması gerektiğini ileri sürdüğü bile görülür. Bu durum pek çok Condillac okuyucusunda onun düşüncelerini zihinsel bir mekanizma ile bir araya getirme eğilimi yaratmış olmasına karşın, Dunham'ın (2019, s. 1) bu konudaki ileri sürümü, ondaki bu katı duyumculuğun felsefesinin gelişim çizgisinin sonlarına doğru, zihin ve algıya dair giderek daha sofistike bir anlayışla değişikliğe uğradığı yönündedir. Dunham, Condillac'ın bu konuya ilişkin "daha sofistike" bulduğu düşüncelerini ondan alıntılıdığı şu pasajla ilişkilendirerek açıklama yoluna gider:

"İhtiyaçlar ve yetenekler, tam anlamıyla her hayvanın doğası dediğimiz şeydir. Bununla bir hayvanın belirli ihtiyaçlar ve belirli yeteneklerle doğduğunu kastediyoruz. Ancak bu ihtiyaçlar ve yetenekler hayvanın yapısına bağlı olduğu ve ona göre değiştiği için, sonuç olarak, doğamız gereği organlarımızın yapısını anlıyoruz ve aslında onun ilkeleri de burada yatıyor (Condillac OP II 373: PC 348^s, akt. Dunham, 2019, s. 10)."

Ona göre bu pasaj, bir bebeğin zihinsel yetilerinin gelişimiyle ilgili bir tartışma bağlamında geçtiği için, Condillac'ın akıl yetilerinin esas olarak vücut organlarının yapısının bir sonucu olduğunu kabul ediyor olarak okunması gerekir. Dunham'a (2019, s. 10) göre Condillac burada bize, oldukça dolambaçlı bir yoldan bir hayvanın "doğasının" onun ihtiyaçları ve yetileri olduğunu söylemekte ve ikinci olarak da "doğa" kelimesini kullanarak vücut organlarımızın yapısını kastetmektedir. Böylece ortaya çıkan, bu organların yapısının hayvanı oluşturduğu ve bunun da onun hangi ihtiyaç ve yeteneklere sahip olacağını belirlediği gerçeğidir. İşte tam da bu bakımdan Dunham, Condillac okumalarında onun kendisine atfedilen radikal boş levha teorisine onun felsefesinin gelişim çizgisinin sonlarında gerçekten sahip olup olmadığı sorusunun sorulması gerektiğini düşünür. Bu pasajın işaret ettiği önemli husus, ona göre ihtiyaçların ve yetilerin organlarımızın yapısı tarafından belirlenmesinden kaynaklı olarak, organlarımız değiştikçe ihtiyaç ve yetelerimizin (ve tam tersi de geçerli olmak üzere) değişeceğidir (Dunham, 2019, s. 10). O halde yetileri duyumlara bağlamaktansa, onların zihnin doğuştan getirdiği somutlaşmış yapıları kullanmayı ve geliştirmeyi öğrenmesi gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Condillac'ın burada belirli ihtiyaçlarla doğduğuna ve onların zaman içinde değiştiğine dikkat çeken düşünceleri de onun zihni, anlama yetisini belirlemede önemli bir rol oynar. Açık olduğu üzere, Condillac özellikle son dönemlerinde insan zihnini ihtiyaç odaklı olarak ele alır. Bu nedenle de onun, bu ihtiyaçları karşılamaya yardımcı olmak için dünyayı elinden gelen en iyi şekilde yorumlamaya yöneldiğini düşünür. Bu bağlamda Condillac için zihin dünyayı sadece kopyalamakla kalmayıp, onu pratik arzularına göre parçalara ayıran bir işlev de görür (Dunham, 2019, s. 15). Dunham, bunun önemini şu şekilde açıklar:

[§] OP: Condillac, Étienne Bonnot, *Euvres Philosophiques*, George Le Roy (Ed.), 3 vols. Paris Universitaires de France, 1947- 1951.

PC: Condillac, Étienne Bonnot, *Philosophical Writings*. Volume 1. Franklin Philip and Harlane Lane. London: Lawrence Erlbaum, 1992.

“Duyumlarımızın duygusal özellikleri bu ihtiyaçları takip ettiğinden, bunlar yalnızca deneyimimizin ayırt edici niteliksel karakterinin bileşenlerini oluşturmakla kalmaz, aynı zamanda ayırt edici bilişsel yapımızın oluşumunda da yapıcı bir rol oynarlar (Dunham, 2019, s. 15).”

İnsan zihnini ihtiyaç odaklı ele alarak, bu ihtiyaçlara onun bilişsel yapısının oluşumunda merkezi bir rol tanındığında, kanaatimizce düşüncelerin oluşumunda ona tanınan konum gereği, dilin işlevsel öneminin de bir o kadar artacağını düşünmek gerekir. Dunham’ın bu açıklamalarının konumuz açısından önemi tam da bundan kaynaklanır. Nitekim ihtiyaç odaklı bir zihin yapısında, dilin ortaya çıkış ve anlamsal çerçevesinin oluşumunda da insan ihtiyaçlarının ön planda olacağı açıktır. Dunham’ın Condillac okumasından şu sonucu çıkarmak mümkün görünür: Dil, insan ihtiyaçlarına göre yapılandırılmaya açık bir olgudur ve bu yapılandırma, insanın ihtiyaç ve yetilerine uygun olması ölçüsünde, insanın bilişsel yapısının oluşum ve gelişimine de katkı sağlayacak bir özelliktedir. Dunham’ın Condillac’a özgü bu orijinal okumasından dahi, görülebileceği gibi onda dilin üstlendiği önemli role işaret etmek mümkün görünmektedir. Dolayısıyla Condillac Dunham’ın (2019) iddia ettiği gibi, felsefesinin son gelişim çizgisinde gerçekten zihin ve algıya dair daha sofistike bir anlayış geliştirmişse, bu gelişimin onda dilin üstlendiği rolü daha önemli bir yere taşımış olduğu da ileri sürülmelidir. Nihayetinde bu okuma, dilin gerek ortaya çıkışını gerekse de sahip olduğu anlamsal çerçevesini, insanın sahip olduğu ihtiyaç ve yetilerle ilişkilendirmeyi gerekli kılan bir yorumu temele almak durumundadır. Bu bakımdan da dili, insanın sahip olduğu akıl ve ihtiyaçlar doğrultusunda yapılandırılmış ve dolayısıyla “yapılandırmaya” da açık olan bir kavrayışla ortaya koymaktadır.

Condillac’ın *Traité des Senses* boyunca birkaç kez ileri sürdüğü iddia, ihtiyacın zihnin ilerlemesindeki birincil güç olduğu ve bilgimizin yalnızca fark etmeyi öğrendiğimiz düşüncelerle sınırlı olduğudur (Dunham, 2019, s. 8). Condillac tüm deneyimin ihtiyaç tarafından belirlendiği sonucuna vardığında, Dunham’ın (2019: s. 8) bundan Condillac’ta insanın doğuştan getirdiği öğeyi “amaçlara dayalı bir yargı yetisi” olarak belirlediği görülür. Dunham’ın bu belirlemesinde, Condillac’ta insanın “kör dürtülerine” göre hareket eden bir canlı olmaktan çok, bilinçli ya da bilinçsiz yargılar oluşturan ve bu yargılara göre hareket eden bir canlı olarak ele alınmasının payı büyüktür. İşte bu yargıların oluşturulmasında birincil önemdeki şey ihtiyaçlardır; bu ihtiyaçların farkında olunmasıdır. İşte tam da bu noktada Dunham’ın Condillac okumasında arka planda kalmış görünen duyuların önemine, dil temelinde yeniden dönüp bakmak gerekir. Çünkü insanı ihtiyaçlarının farkına vardırarak olan şey, duyuların algılamasıyla vuku bulan dikkat’ten başka bir şey de değildir.

Condillac, duyuların algılanmasını, bilincin pasif olarak işlenmesiyle açıklar ve etkileri birbirinden farklı olan duyuların kuvvetli olanlarının insanda her zaman bir “dikkat”i doğurduğuna işaret eder (Condillac, 1809, s. 44). Duyuların kuvvetli olanlarının insanda bir dikkat’in doğmasına vesile olması, Condillac için dilin ortaya çıkmasında büyük önem taşır. Dikkatin onun düşünce yapısında üstlendiği rol, duyular arasında bir ayırım yapmamıza olanak sağlamasıdır. İnsanın içinde bulunduğu durumda -Dunham açısından ifade edersek de ihtiyaçları kapsamında- maruz kaldığı etkilerden birinin diğer tüm duyuları geride bırakması sonucunda oluşan dikkat, onun fark etmesinin başlangıcında durur. Bu fark ediş, insan aklının, yani düşünme yetisinin çalışmasında bir dinamo görevi görür. Artık düşüncelerin oluşturulması için tek bir aygıtı ihtiyaç vardır ve o da dil’dir. Burada dilin ortaya çıkışını sağlayan şey, dikkat temelinde duyular arasında yapılan ayırımdır. Bir başka ifade

ile bu ayrımın sözcüklerle simgeleştirildiği an, “dil”in ortaya çıkış anıdır da denilebilir. İşte bu anlamda olmak üzere dil, Condillac'ta “bilgimizi sistematikleştiren simgeler sistemidir (Mardin, 2018, s. 23). Condillac'ta bilginin, yalnızca fark etmeyi öğrendiğimiz düşüncelerle sınırlı olduğu hatırlandığında, bu düşüncelerin oluşumu için dikkat temelinde duyular arasında yapılan ayrımın, yani bu fark edişin anlama yetisi için simgeleştirilmesi de bir gereklilik olarak ortaya çıkar. İşte dil, simgeleştirme ile bu ayrımları anlama yetisi için belirli göstergeler temelinde düzenler ve sistematik bir hale getirir. Böylece duyuların algılanması sonucunda ortaya çıkan dikkatle ulaşılan ayrımların fark edilişi ile başlayan süreç, onların simgeleştirilmesiyle düşünme için düzenli ve sistematik hale getirilir ve bu da bilginin ortaya çıkışıyla sonuçlanır. Dolayısıyla, düzenli ve sistematik düşüncelere karşılık gelen bilginiz için dilin merkezi bir rolde olduğu da açıkça ortaya konulmuş olur. Bu bağlamda düşüncelere düzenlilik ve sistematikliği sağlayan dilin rasyonel olarak çalışmasının öyleyse hem bu düzenlilik ve sistematikliğin sağlanması ve devam ettirilmesi hem de dıştan gelen etkilerin doğru algılanması hususunda büyük bir önem taşıyacağı da ortaya çıkmaktadır. İşte Condillac'ta dilin üstlenmekte olduğu bu işlev, Destutt de Tracy ile dönemin ideologlarının da gözünden kaçmayacaktır. Bu konuya tarihsel zeminiyle birlikte bakmayı sonraya erteleyerek, Condillac'ta dilin böylesi bir işlev taşımasında onun dil anlayışının taşıdığı öneme bakmakla devam edelim.

Bilindiği üzere, Condillac dile yaklaşımında bu sensualist tutumunun yanında, aynı zamanda tıpkı Hobbes ve Berkeley gibi radikal bir nominalisttir de. Özellikle soyut ideler konusunda, her ne kadar onların tek tek idelerdeki farklı yönlerin dışarıda tutulup, ortak yönlerinin dikkate alınmasıyla, eş deyişle soyutlamayla elde ediliyor oldukları konusunda Locke ile aynı düşüncede görünse de Condillac, tümelliği, kavramlarımızın değil de adlandırmamızın bir özelliği olarak görmesi ve dolayısıyla da tümelleri dil dışında olan entiteler olarak görmemesi bakımından Berkeley'in nominalizmini takip eder (Condillac, 1809, s. 94-100). Bir başka ifade ile Condillac için de soyut idelerin dil dışı bir gerçeklikleri yoktur; onlar sadece adlandırmalardan ibarettir. Nitekim Condillac daha ilk eseri olan ve Derrida'nın (2006, s. 92) baştan sona bir göstergebilim olarak işaret ettiği *Essai*'de de üç tür gösterge arasında bir ayrım yapar: İlineksel, doğal ve kurulu (sonradan 'yapay' olarak da ifade edilmiştir) göstergeler (Condillac, 1992, s. 61).

Burada onun kurulu/yapay olarak işaret ettiği göstergelere dikkatimizi verdiğimizde Condillac'ın zaman zaman onların nedenliliği/nedensizliği üzerinde farklı imalarda bulunuyor gibi görünse de yapay göstergelerle ilgili üzerinde durduğu ve ısrarcı olduğu asıl konu, onların isteğe bağlı olarak yaratılmış oldukları, yani özgür irade edimi ile seçilmiş olmalarıdır. Bu özellikleri gereği yapay göstergelerin, insanın isteğine bağlı denetimi altında olduğu görülür. Ayrıca Condillac da davranış dilinden, eklemli seslere geçişin de ancak bu denetim ile gerçekleştiğini düşünür. Ancak burada Condillac'ın, yapay göstergelerin isteğe bağlı olarak yaratılmış olmaları hususunda, onların insanların denetimi altında olduklarına işaret ederken, dikkatimizi vermemiz gereken asıl önemli konu, yukarıda da işaret etmeye çalıştığımız gibi, bu göstergelerin anlamlandırdıkları zihinsel içeriğin üzerinde de bir denetim mekanizması sağlayabileceği olmalıdır. Kanaatimizce, dönemin ruhuna da uygun olacak bir şekilde, onu bir “ideler bilimi” yaratma yolunda motive eden temel düşüncelerden biri, hatta en önemlisi de nitekim budur.

Condillac'ın göstergeler hususunda yaptığı bu temel ayrımın önemi, insanın zihinsel işlemlerini denetleyecek gücün oluşturulmasında dil'in sahip olduğu rolü ortaya koymuş

olmasıdır (Harris ve Taylor, 2002, s. 115). Nitekim Condillac, dil kullanımını insanın iradi tüm eylemlerinin başlangıç noktasına yerleştirir. Ona göre insan, dili kullanmadan ne zihinsel yeteneklerini isteği doğrultusunda kullanabilir ne de düşünme yeteneğini işlevselleştirebilir. Dil kullanımı olmaksızın, insanın geçmişteki bir duyumunu dahi iradesi kapsamında anımsayamayacağını düşünen Condillac'a göre, hafızanın oluşumu da göstergelerin icadı ile mümkün olmuştur (Condillac, 1992, s. 69-70). Bu görüşünde Condillac'ın özellikle, Leibniz'den etkiler aldığı görülür. Nitekim Leibniz, Condillac'tan çok önce muhakeme için göstergelere duyulan ihtiyacı ortaya koymuş, bu izlerden yoksun bir hafızanın söz konusu dahi edilemeyeceğini ifade etmiş ve böylece de göstergeler ile hafıza arasındaki ilişkiye nüfuz edebilmişti (Altınörs, 2011, s. 390). Ayrıca Condillac (1989, s. 328-329), *Duyumlar Üzerine İnceleme* adlı eserinde de göstergelerin genel ideler oluşturmak için de gerekli olduğunun altını bir kez daha çizmiştir. Bu bakımdan, Condillac'ın, dil'i, insana sahip olduğu zihinsel yeteneklerini isteğe bağlı olarak kullanma olanağını veren temel bir aracı olarak belirlediği; özellikle yapay göstergeler olmaksızın ne bilgiden ne de refleksif düşünceden söz edilemeyeceği kanaatinde olduğu açıktır.

Condillac, insanın zihinsel yeteneklerini kullanmada ve bilgi ile refleksif düşünce için göstergelerin önemini ortaya koyduktan sonra, deyim yerindeyse artık bu tespitin mutfağına girerek düşünmenin sahip olduğu malzemeler üzerinde çalışmaya başlar. Onun bilginin içeriği ve ifadesi üzerindeki çalışmalarını *Mantık* (Logique), *Grammaire* (Gramer) ve *Langue des Calcus* (Hesapların Dili) adlı eserlerinde izlemek mümkündür. Condillac'ın büyük oranda Hobbes etkilerini yansıttığı bu eserlerde, özellikle insanın kendi zihinsel işlemleri üzerinde denetim sağlayabileceği bir yöntem üzerinde durduğu görülür: "Analiz". Condillac'ın dili bir analiz, bir analitik yöntem olarak değerlendirmesi, şüphesiz ki tıpkı Hobbes gibi, onun da dili temelde bir işaretler/göstergeler sistemi ve düşünmenin kendisini de bir hesap yapma olarak konumlamasıyla ilgilidir. Hobbes (2022: 43), *Leviathan*, V. Bölüm'de aklın tanımını yaparken şu ifadelerle yer verir: "Bu anlamda akıl, düşünme yeteneği, yani düşüncelerimizin işaretlenmesi ve ifade edilmesi için üzerinde anlaşılmalı genel adların hesaplanmasından, yani toplanması ve çıkarılmasından başka bir şey değildir." Muhakemeyi de bu doğrultuda yine, bu söz konusu toplama ve çıkarma işlemlerinin bir bütünü olarak değerlendiren Hobbes'un, böylece düşünmeyi de genel itibari ile bir hesaplama olarak gören düşünceleri, Condillac'ı doğrudan etkilemiş görünür.

Condillac metodolojisinde oldukça önemli bir yere sahip olan analiz yöntemi ile, cebir hesabına benzer bir yöntem ile göstergelere yönelir ve onun temel işlevini "açıklamak" olarak belirler. Bu anlamda onun muhakeme ile hesaplama yapma işlemini bir ve aynı edime karşılık gelecek şekilde kullandığı da görülür. Condillac, *Essai*'de bir kompozisyonu meydana getiren unsurları farketme olarak işaret ettiği analiz yöntemini, *Logic*'te (1809, s. 14) geliştirerek bir bilgi konusunun, bir düşünmenin ihtiva ettiği her şeyi, yani sahip olduğu tüm nitelikleri, o niteliklere, içinde buldukları eşzamanlı düzeni zihnimizde de vermek üzere, ardışık bir sırada gözlemleme olarak işaret eder. Böylece de *Essai*'de ortaya koyduğu duyumculuğunu, son eserlerinde nominalizmi ile bütünleştirmiş olur. Düşünmenin konuşmadan, konuşmanın da düşünmeden başka bir şey olmadığını düşünen Condillac, *Logic*'te (1809, s. 94) kavramların nesnel gerçeklikler olmadığına ve genel kavramların sadece zihnimizde ve adlar olarak bulduklarına dikkat çeker. Bu adlar ve sözcükler, onun nazarında işaretlerden/göstergelerden başka bir şey değildir. Düşüncelerin oluşturulmasında ve ifade edilmesinde temel unsurlar olan işaretler/göstergeler, analiz yöntemi ile incelendiğinde onları meydana getiren ide kompozisyonları, tek tek tüm unsurlarına kadar takip ettiği sıra ile ortaya

konulabilecektir. Condillac böylece bir ideler kompozisyonu olarak işaret ettiği düşünceyi oluşturan kavram analizinin temel önemini, onu oluşturan ideler arasında çeşitli karşılaştırmalar yapmayı mümkün kılması ve böylece aralarındaki bağıntıların keşfi ile yeni idelerin üretimine katkı sağlaması olarak belirler (Condillac, 1992, s. 86-87). Muhakemelerimize açıklık ve kesinlik verebilecek tek yöntem olarak işaret edilen “analiz” ile göstergelerimizi meydana getiren bileşenler olarak ideleri tek tek en basit şekillerine kadar ayırmamızı sağlayan, böylece onu oluşturan ideleri bir araya geliş şekil ve zamanlarıyla incelemeyi mümkün kılan ve onlar arasındaki bu bağlantılardan temel birtakım yasalar çıkarmayı ve onlardan hareketle de yeni idelerin üretimine katkı sağlamayı amaçlayan bu dil anlayışı, böylece sahip olduğu bu özellikler gereği bir “ideler bilimi” olarak ortaya çıkar ve doğru düşünme yolunda işlevsel hale getirilir.

Böylece Condillac, bu ideler biliminin yöntemi olan analiz yöntemine ilişkin yaptığı açıklamalar doğrultusunda, dil ve düşünce arasındaki ilişkileri de tam anlamıyla açıklığa kavuşturmuş olur. Görülebileceği gibi, düşünme edimi artık rastgele gerçekleşen veya sadece dış koşulların belirlediği bir edim değil, ideler arasındaki ilişkilerin, bir araya geliş şekillerinin gözetilmesi gereken, insanın zihinsel yeterliğini en üst düzeyde kullanmasını gerektiren bir yaratıcı edim olarak karşımızdadır. Condillac'ın dil edinimini, insan zihninin gelişiminde kilit nokta olarak belirlemesi, o halde temel olarak iki hususla ilgilidir: Bunlardan ilki, insana sahip olduğu zihinsel içeriği ve işlemleri üzerinde denetleme olanağı sağlaması; diğeri de insana düşüncelerini sahip olduğu en yalın idelere değin ayırıştırma ve yine bunlardan hareketle de yeni ve daha doğru düşünceler oluşturma gücünü vermesidir. Bundan ötürü Condillac'ın dili, bizleri düşünme yanılgılarından koruyacak ve doğru düşüncenin kendisine sevk edecek güvenilir bir araç olarak düşünmesi oldukça anlaşılırdır.

Bu noktada dilin Condillac için, iletişimden çok, neden “anlamaya” yaradığını da daha net bir şekilde kavrarız. Çünkü dilin ilk ve temel konusu onun için düşüncenin analizinden başka bir şey değildir. Görülebileceği gibi, insan dil olmaksızın, kendi düşüncelerini ne oluşturabilir ne de çözümleyebilir görünmektedir. Condillac (1798, aktaran Altınörs, 2011, s. 392) *Grammaire*'de şu ifadelerle yer verir: “Bir düşüncenin bileşimini meydana getiren ideler zihinde eş zamanlıyken, konuşmada art arda gelir. Demek ki düşüncelerimizi analiz etme yollarını bize sağlayan dillerdir.”

Öte yandan pratik bilgi ile teorik bilgiyi de birbirinden ayıran Condillac (1989, s. 296), özellikle bilimlerin sahip olduğu teorik bilginin dile ihtiyaç duyduğunun altını çizer. Birtakım açık seçik, idelerden oluşan teorik bilgi, onları sınıflandıracak ve belirleyecek göstergelere ihtiyaç duyar. Bu bakımdan Condillac, dilin sahip olduğu yanıtıcılığın ve kusurların giderilmediği sürece, bir bilimin de tam olarak üzerine düşen vazifeyi yerine getiremeyeceği açıktır. “İyi işlenmiş bir bilimi, iyi kurulmuş bir dilden ibaret (1801, aktaran Altınörs, 2011, s. 392)” sayan Condillac, analiz yönteminin her ikisi için de ortak yöntem olduğuna dikkat çeker. O halde bir bilimin doğru bir muhakeme gücüne sahip olması, her şeyden önce iyi kurulmuş bir dile sahip olmasıyla ilgilidir. Bu anlamda, “bir dil ne kadar çok ayrıntılı ve analogik yapıya sahipse, düşünceyi çözümleyecek bir yöntem olarak da o kadar kesin ve etkili de olacağından (Harris ve Taylor, 2002, s. 115)”, bir dilin iyi kurulduğu ölçüde, teorik düşüncelerden müteşekkil olan bilimin de kullandığı bu dilin imkânları ölçüsünde analiz etme becerisinin de bir o kadar sağlam temellere sahip olacağı görülür.

Bir dilin iyi kurulması ise Condillac'a göre, onun doğadaki ilk dilden örnekseme yoluyla türetilmesi anlamına gelir. Bir dilin sahip olduğu iyi bir dil bilgisi ve saydam sözcük

dağarcığının onun gelişim aşamasında sahip olduğu örneksime derecesiyle ilişkili olduğunu düşünen Condillac, bir dilin analitik bir yöntem halini almasında örneksimeye önemli bir yer verir. Bu doğrultuda Condillac için, bir “bilimi yaratmak da bir dili kurmaktan farklı bir şey değildir (1801, Condillac’tan aktaran Altınörs, 2011, s. 392)”. Nitekim bütün teorik söylemlerin, gösterge ve değerlerden oluştuğu kanaatinde olan Condillac’ın bu bakımdan, onları onarmak ya da kurmak üzere, ortaya koyduğu ideler bilimine başvurması oldukça anlaşılabilir. Örneğin Derrida (2006, s. 97), *Condillac’ın Ticaret Yönetiminin Görece Birbirinin Yerini Alması* (Le Commerce et le Gouvernement Considérés Relativement l’un a l’autre, 1776) adlı eserinin bu anlamda olmak üzere, onu başlatan yönelimi ters çevirmek suretiyle okunabileceği kanaatindedir. Bir başka ifade ile Derrida, Condillac’ın burada yapmaya çalıştığı şeyi, “yeni bir bilim dilinin kendi ilkesine geri giderek, burada (doğal ve olgusal) gereksinimler ya da istekler sisteminde “şeylerin değerinin” temeline geri gitmek suretiyle yeni bir bilim dili üretmek (Derrida, 2006, s. 97)” olarak açıklar.

O halde bu noktada şuna dikkat çekmek gerekir ki, Condillac, bir düşünce bilimi ya da doğru düşünmenin bir yolu olarak ideoloji kavramının kendisini kullanan ilk kişi olmasa da dil anlayışını, bir bilimin onarılmasında kullanıyor olması ve insanın bilişsel kapasitesini geliştirmeyi amaçlaması temelinde ortaya koymuş olması bakımından bir Aydınlanma ideoloğu olarak düşünülebilir. Nitekim Eagleton (2020, s. 97-98) da, Aydınlanma ideologlarının, “insanların maddi yaşam koşullarından duyuşsal deneyimlerine ve oradan da düşüncelerine ulaşan düz bir çizgi çekme ve hepsi bundan ibaret olan bu işlemin radikal bir reform yoluyla tinsel ilerleme ve nihai mükemmellik hedefine yöneltmesi” yönünde taşıdıkları iyi niyetli hayallerine işaret ederken, bu hayali paylaşımlardan biri olarak Holbach’ın, Helvetius’un, Joseph Priestley’in, William Godwin’in ve Samuel Coleridge’nin adlarının yanında, Condillac’ın adını da zikretmeden geçmez. Bu doğrultudaki bir bakış açısına yerleşildiğinde, Eagleton’ın Aydınlanma ideologlarının iyi niyetli hayalleri olarak ortaya koyduğu, toplumu yeniden düzenlemesi, böylelikle de duyumların dönüşümüne ve düşüncelerin değişimine yol açması beklenen bir toplumsal mühendislik programının, eş deyişle bir ideler bilimi veya doğru düşüncenin bilimi olarak ortaya koyduğu bu ideoloji kavramının, ortaya çıkış anı itibariyle yüklenmiş olduğu bu olumlu anlamının oluşmasında, bu bölümde açıklamaya çalıştığımız özellikleri dolayısıyla Condillac’ın dil felsefesinin bir temel oluşturduğu açıkça görülmektedir. O halde, şimdi de ideoloji kavramına bir temel mahiyeti gören bu dil felsefesinin yeri ve önemine, kavramın kendisini ön plana alarak, yukarıda yeri geldiğinde işaret edilmeye çalışılan hususlar kapsamında ve kavramın tarihsel bağlamını dikkate alarak bakmaya çalışmak faydalı olacaktır. Böylece kanaatimizce hem Condillac’ın dil felsefesinin ideolojinin kavramsal inşasındaki tarihi rolü ve bu rolde onu besleyen kaynaklar hem de ideoloji ile dil’in nasıl ve neden ötürü kopmaz bir bağla birbirlerine mühürlendikleri tüm açıklığı ve tarihsel art alanıyla ortaya konulabilecektir.

İdeolojinin Kavramsal İnşasında Condillac’ın “İdeler Bilimi” Olarak Dil Felsefesinin Yeri

İdeoloji kavramı anlamsal ve işlevsel özellikleri bakımından, kökleri Antik Yunan’da Platon’a kadar geri götürülebilen bir kavramdır. Günümüzde politik, sosyal ve akademik hayatta çok farklı anlamlarda kullanıldığına tanık olunan bu kavramın dilsel olarak ilk ifade edilişi ise, modern bir zihniyet ve yaşam tarzının felsefi temellerini, aklın ilkelerine göre kurma amacı taşıyan Aydınlanma çağına denk gelir. Aydınlanma çağına Eagleton’un (2020, s. 97) da işaret

ettiği gibi, bir toplum mühendisliğine dönüşen bu yeni zihniyet ve modern yaşam tarzının savunusunu yapan düşünürleri ise “ideologlar” olarak adlandırılır. İşte kavram da ilk kez ve olumsuz anlamında bu ideologlar tarafından kullanılır. Kavramın tarihte ilk kez dile getirilişi de bu ideologlardan biri olan Destutt de Tracy tarafından gerçekleştirilir.

Kavramsal bir yönelimle ilgimizi “ideoloji” sözcüğünün kendisine yönelttiğimizde, onun yukarıda da dikkat çektiğimiz gibi anlamsal ve işlevsel özellikleri bakımından olumlu, olumsuz, dar veya geniş olmak üzere çok farklı anlamlarda kullanıldığına tanık oluruz. Ancak şunu da söylemek mümkündür ki, ideoloji kavramı ele alındığı ilk uğrak olan Platon'un “soylu yalan” kavramından, yakın dönemde göstergebilim (semioloji) ve anlambilimin (semantik) yol göstericiliğinde yeniden tanımlanarak söylem çözümlemeciliğine entegre edildiği ana değin izlendiğinde, ona ilişkin ortak olan hususun onun temelde dille, dilsel ifade ile ilgili olması ve özelden de dil ve düşünce arasındaki ilişkiler bağlamında ortaya çıkması olduğu ifade edilebilir. Topakkaya da (2007, s. 164) günümüzde anlamı gittikçe belirsizleşen ideolojiye, “en temelde özne ile nesne arasındaki ilişkide, özne açısından bir ‘anlamlar’ sistemi inşa etme ve yerleştirme sorunu” olarak işaret eder ve böylece de kavramın dille özsel bir bağa sahip olduğunu ortaya koyar. Tarihin her döneminde düşüncelerin dil aracılığı ile doğru/yanlış veya yanlı/yansız olacak şekilde ifade edilme durumları, ideoloji kavramının odağını yönlendirdiği konu olarak karşımıza çıkar. Dolayısıyla ideoloji kavramının, düşüncelerin sahip olduğu niteliklerin farklı şekil ve bağlamlarda ele alınmasına bağlı olarak tarihte farklı anlamlar yüklenmiş olması şaşırtıcı değildir. Bunun yanı sıra, günümüze değin izi sürüldüğünde değişmez bir şekilde ideolojinin dille ilgili, onun kullanılışı ve düşüncenin oluşturulmasındaki rolü ile ilgili bir kavram olduğunu da görebiliriz. Bizim buradaki ilgimiz açık olduğu üzere, kavramın ilk kullanılış anına da denk gelen Aydınlanma döneminde, toplumun rasyonel yeniden inşasını temele alan ilk ve olumlu anlamına ilişkindir. İşte bu ilk olumlu anlama temel sağlayan da Condillac'tır; onun ortaya koyduğu dil anlayışıdır. Sonradan ideoloji kavramının rotasının başkalarınca gerçeklikten, demogojiye ya da farklı yerlere doğru evrildiği bir olguysa da onun farklı kuramsal yaklaşımlar ekseninde dille olan ilişkisinin art alanda sürmeye devam etmesi kanaatimizce, Condillac'ın anlayışıyla birlikte dil ve düşüncenin -özellikle de analitik muhakeme söz konusuysa- birbirlerine mühürlenmesinden kaynaklanır. Bundan ötürü, zamana zaman zayıfladığı görülse de Condillac'tan bu yana düşüncenin asli oluşturucusu ve analitik muhakemenin baş aktörü olarak görüle gelen dil ve ideoloji kavramları arasında asla koparılamayacak bir bağın oluştuğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Öte yandan, ideolojinin kavramsal inşasında pek çok önemli uğrağın ve ismin olduğu da aşikardır. İdeoloji kavramının genel kabul gören bu adı henüz konmazdan evvel, onun öncü kavramsal temelini atanlar arasında olan Platon'da “soylu yalan”, Bacon'da ise gerçekliğe ulaşma ve onu anlamada bir engel işlevi gören “idol” kavramlaştırmalarının önemli bir yerde durduğuna dikkat çekelim. Platon özelinde bunun nedeni, kavramın bugün sahip olduğu olumsuz anlamına yakın olacak ve onun devlet, siyaset, güç, iktidar ve toplum arasındaki ilişkiler bağlamında kullanımını çağrıştıracak şekilde ilk kez onun tarafından kullanılmış olmasıdır. Ayrıca, kavramın ilk dillendirildiği anda doğru düşünmenin bilimi olarak konumlandırılması bakımından da temelde gerçekliğe ulaşmada neyin ket vurucu bir rol oynadığını ortaya koymakla ilgili olan Bacon'ın “idol” anlayışının rol gösterici bir öneme sahip olduğunu söylemek de yanlış olmayacaktır. O halde, kavramın ilk kez ifade edilmiş olduğu an itibarıyla, Platon'un “soylu yalan” kavramıyla bir ilişkisini kurmak mümkün

görünmemekle birlikte, Bacon'ın idol anlayışının doğru düşünme üzerinde uyandırdığı fikirler anlamında ise bir etkisinin olduğunu söylemek mümkün görünmektedir.

Özellikle on yedinci ve on sekizinci yüzyıl filozoflarının dile olan ilgilerinin gerisinde yatan, kesin bilgi arayışlarında özellikle dili belirsizliğinden arındırma çabaları, yani dile duydukları bu güvensizlik Bacon'a kadar geri götürülebilir. Bir başka ifade ile "linguistik ifade ile temsil edilen şey" ve "düşünce ile de olgu" arasında tam bir uygunluk ilişkisi bulunmadığı düşüncesinin onun "idol" anlayışında köklerini bulduğunu söylemek mümkündür. Bu anlamda Bacon'ın dil ve ideoloji arasındaki ilk ilişkilerin de kurulabileceği bir kaynak olarak da görülmesi yanlış olmayacaktır. Nitekim onun bu tartışmalarında, son tahlilde ortaya çıkan, linguistik göstergelerimizin, temsil ettikleri düşünülen idelerin karakteristiklerini yeterince yansıtmadıkları düşüncesidir. Bu anlamda Condillac'ın da önemli etkiler aldığı Hobbes, Leibniz, Locke gibi düşünürlerin linguistik göstergelerimizin bu yetersizliğinden neyin sorumlu olduğu ve bunun üstesinden nasıl gelinebileceği yönündeki düşüncelerini harekete geçiren, besleyen düşünürün Bacon olduğunu söylemek de mümkündür. Kavramın düşünce üzerinden dil ile kurduğu ilişkiye temel sağlayan düşünürün ise Condillac olarak zikredilmesi, onun on yedinci yüzyıl düşünürlerinin bu yöndeki araştırmalarını, onların muğlak düşüncelerini nihai sonuçlarına ulaştırması, bu sonuçları bir "ideler bilimi" şeklinde sunması ile ilgilidir. Condillac'ın linguistik göstergelerimizin yetersizliğinden kurtulmak ve doğru düşüncenin temelini oluşturacak yeni göstergeler kurmak için onlar üzerinde yapılması gereken işlemi, analiz yöntemi ile bir ideler bilimi haline getirmesi, toplumun rasyonel temeller üzerindeki yeni inşasında dile önemli bir rol kazandırır. Dilin, Condillac'ta bilimizi sistematikleştiren bir simgeler sistemine karşılık geldiği ve ihtiyaçlarımız doğrultusunda ortaya çıktığı ve geliştiği hatırlandığında, onun toplumun yeniden inşasında ihtiyaç duyulan rasyonel bilginin kurulumunda/ ediniminde ve insan ihtiyaçlarının karşılanmasında ne denli önemli bir rol üstlenmekte olduğu tüm açıklığı ile ortadadır.

Bununla birlikte, Bacon'ın İdol öğretisinin, yazıldıktan hemen on yıllar sonra 18. Yüzyıl Fransız Aydınlanma'sında yeniden düzenlenen belirginleştirilmiş sınırlarla kuramsal bir araç haline getirilerek bir toplum eleştirisi halini almış olduğuna da dikkat etmek gerekir. Temelde bir önyargı eleştirisi olarak başlayan bu öğretinin, bireylerin zihinsel işleyiş mekanizmalarında göstergelerin analiz edilmesi ve böylelikle onlara ilişkin yasaların ortaya çıkarılması suretiyle, düşüncenin sahip olduğu kural ve yasakların yeniden bir değerlendirilmesi ve eleştirisini mümkün kılması ise açık olduğu üzere, Condillac'ın analiz yöntemi ile bir ideler bilimine dönüşen dil anlayışında temel bulan bir düşünce olarak karşımızdadır.

Bilindiği üzere, ideoloji bir sözcük olarak da Latice'den gelen "idea" (düşünce) ve "logy" (bilim) sözcüklerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş bir kavramdır. Dolayısıyla ideoloji kavramının etimolojik açıdan "ideler bilimi" olarak tanımlanmasının da buradan geldiği belirtilebilir. Bu tanımlamanın Aydınlanma ideologları tarafından "idelerin bilimi", "doğru düşüncenin yolu" olarak ele alınıp devam ettirilmesini mümkün kılan düşünür ise yinelemiş olalım ki bilginin oluşumunda dilin önemini ayrıntılı bir epistemolojik açılımla ortaya koyan Condillac'tan başkası değildir. Bu bağlamda onun düşüncesini ön plana çıkaran hususlardan biri, bilgiyi, zihnin duyulardan aldığı verileri deneyimlere ve duyguya dönüştürmek suretiyle anlamlandırarak ürettiğini varsaymasıdır. Bu bakımdan, bilgi anlayışında hem duyu verilerine hem de zihne ve bunlarla ilgili olarak da ihtiyaçlara yer açan Condillac'ın, sahip olunan bilgiyi, pratik ve teorik bilgiler olarak ikiye ayırmakta olduğu dikkatten kaçmamalıdır. Bu bakımdan, onun özellikle teorik bilgiler düzleminde dil kullanımının önemine bilhassa

dikkat çekmesi, kuşkusuz onların dayandıkları açık ve seçik düşünceleri sınıflandırmak ve belirlemek için birtakım işaretlere duyduğu ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır. Bilindiği gibi, Condillac'ta insanın sahip olduğu bilgileri sistematik bir hale getirme görevi yüklenen bu simgeler sistemi, rasyonel ve doğru işlediği sürece, insana dışarıdan gelen etkileri de o ölçüde doğru algılayacak bir öneme de sahiptir. Dolayısıyla Condillac'ın dilin hem rasyonel kurulumunu hem de doğru kullanımını temele alan, hakikate ve doğru düşünceye ulaşmayı amaç edinen bir dil anlayışına sahip olduğu gözden kaçmamalıdır. İşte bu özelliği gereği Condillac'ın dil anlayışının, dönemin düşünürlerine toplumu dilin mümkün kılacağı rasyonel temeller üzerinde yeniden inşa etme girişimlerinde rehberlik ettiğini söylemek mümkün görünmektedir.

Condillac'ın dil felsefesi bağlamında ortaya koyduğu bu anlayışın, düşünceler düzleminde özellikle toplumsal yaşamdaki yansımalarıyla hayli önemli ve değerli olduğunun altı çizilmelidir. Toplumsal yaşamda düşüncelere merkezi bir rol biçme olarak da kısaca özetleyebileceğimiz bu düşünceyi paylaşan ve onu kendi görüşlerine uyarlayan ve bu anlamda da ideoloji kavramını ifade etmeksizin, işlevsel açıdan ele almış görünen bir diğer önemli isim de Helvétius'dur. Helvétius da Condillac'ın dil felsefesinin epistemolojik köklerini izleyerek, bilgi ediniminde duyu verilerinin ve onun üzerinde işlemde bulunan insan zihninin belirleyiciliğini kabul eder. Bu anlamda insanın da sahip olduğu duyu ve düşünceleri kapsamında çevrenin bir ürünü olduğunu düşünür. Çünkü ona göre de zihin, Condillac'ta olduğu gibi, içinde bulunduğu koşullara bağlı olarak dıştan gelen duyu verilerini dönüştürmek suretiyle duyu ve düşüncelerin oluşumunu sağlar.

Dil üzerinden kurulacak rasyonel bağlardan hareketle, bir siyaset çıkarsanabileceğini, yani toplumun rasyonel temellerle yeniden inşa edilebileceğini düşünen önemli Aydınlanma ideologlarından biri de bu anlama gelecek şekilde ideoloji kavramını da ilk kez kullanan Tracy'dir. Tracy de döneminin düşünürleri gibi, metafizik idealizmin kavramları "tinsel kendilikler" olarak belirleyen tutumunu alaşağı etmek istese de düşüncelerin diğer her şeyin üstünde kurulduğu inancından hareket eder (Eagleton, 2020, s. 100). *Eléments*'in ikinci cildi ve *Grammer* adlı eserlerinde bu bağlamda düşüncenin temel bileşenleri olarak göstergeleri ve onun unsurlarını soyut ve analitik bir incelemeye tabi tutar. Bilimler için sağlam temellerin kurulması gerektiği düşüncesiyle yöneldiği bu yapıtlarda Tracy'nin, Condillac'ı neden "idelerin biliminin" kurucusu olarak gördüğünü anlamak zor değildir. Bütün bir Aydınlanma düşüncesi temelini genel anlamda Locke'un ampirist geleneğinde bulsa da Tracy'nin Locke yerine Condillac'ı ideler konusunda yetkin görmesinin birbiri ile bağlantılı temel iki nedeni var gibi görünmektedir. Bu nedenleri sıralamazdan önce, onların Condillac'ı ideler biliminin kurucusu olarak görmemizi sağlayacak unsurlara yer açtıklarına da dikkat çekmiş olalım. İşte bunlardan ilki, idelerin kaynağı olarak Locke'un duyuların yanında refleksiyona da yer verirken, Condillac'ın ise sadece duyulara işaret etmesidir. Diğerleri ise bununla ilişkili olarak, Condillac'ın analiz yöntemi ile göstergelerin temel unsurları olan ideleri, sarsılmaz bir şekilde duyulara geri götürmek suretiyle sınanabilir ve doğruluklarından emin olunabilir hale getirebilmiş olmasıdır. Bilginin gerek oluşum aşamasında gerekse de yaygınlaşmasında göstergelerin temel unsurları olan idelerin merkezi bir rol oynadığını düşünen Tracy, Condillac'ın yukarıda ayrıntılarıyla işlemeye çalıştığımız dil felsefesini, anlamını, "idelerin köklerini ve onların kurucu öğelerini araştırmak" olarak belirlediği ve ideoloji olarak ifade ettiği kavrama bu doğrultuda temel kılığı görünür. O halde ideoloji, onun nazarında, Condillac'ın yol göstericiliğinde, duyulara kadar geri götürülebilen ideler aracılığıyla yanlış

ve yanlı düşüncelerin ayıklanmasına vesile olabilecek, onlardan hareketle daha uygun düşüncelerin kurulabileceği bir “bilim” olarak ortaya konulmuştur denilebilir.

Öte yandan, Tracy’e göre, yanlış ve soyut ideler aracılığıyla kurulmuş olan göstergeler, sadece insanlar arası iletişimde kullanılır olmayıp, düşüncelere de kaynaklık ettiklerinden, yalnızca insanların arasını bozmakla kalmayıp, aynı zamanda düşüncelerin yönlendirdiği devlet ve toplum gibi önemli kurumların işleyişini sekteye uğratabilir bir özellik de taşımaktadır (Özbek, 1993, s. 85-86). Dolayısıyla rasyonel bir siyaset talebi ile ortaya çıkan ideologlardan biri olarak Tracy açısından, Condillac’ın dil felsefesinin duyumsama işleminin en basit basamağından tinin en yüksek aşamasına değin izlenebilir olan bir yöntem ortaya koyması; bu yöntem sayesinde etiği, siyaseti ve iktisadı yeniden inşa etmede hem bu bilimlerin sahip olduğu kavramların, hem de bu bilimlerin ele aldıkları olgu durumlarının incelenmesinde onları geriye doğru takip etme ve aralarındaki ilişkileri doğru şekilde tespit etme olanağının elde edilmesi, onun Condillac’ı kendisine bir yol gösterici olarak belirlemesinde büyük bir pay sahibi görünür.

Aydınlanma düşüncesinin Kant ile şiarı haline gelmiş “kendi aklını kullanma cesaretini göster” deyişinin, böylece Condillac’ın yol göstericiliğinde Tracy’de “kendi diline hâkim olma” düşüncesiyle bir senteze uğratılmış olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü Aydınlanma ideologları Tracy’nin izinde aklın kullanımını, duyu verileri aracılığıyla zihnin rasyonel bağlantılar kurabilme yetisi olarak görüp, bu bağlantıların yakalanabileceği yer olarak da idelere işaret ettikleri noktada, aklın kullanımını ile dilin kullanımını bir ve aynı süreç olarak da konumlanmış olurlar. Bu bakımdan sadece aklın kullanımını değil, onun aynı zamanda özellikle doğru kullanımını da ilgi alanlarına almış olan Aydınlanma ideologlarının, aklın doğru kullanımını ile oluşacak doğru düşüncelerin kaynağını, göstergelerin temel unsurları olan idelerin duyu verilerine geri götürülebilme düşüncesinde bulması, o halde görülebileceği gibi tamamıyla, toplumsal anlamda da önemli çıkarımlara gebe olan Condillac’ın dil felsefesinin ve bu felsefenin zeminini oluşturan epistemolojik anlayışın bir sonucu olarak karşımızdadır.

Sonuç

18. yüzyıl Aydınlanma düşünürlerinden biri olan Condillac, Locke’un ampirist temellerini kendi duyumculuğu ile bir adım öteye taşıyarak, dil kuramını bu felsefi deneycilik içinde merkezi bir konu haline getirir. 17. yüzyıldan Condillac’ın kendisine kadar gelen süreçte filozofların dile duydukları güvensizliği ve onun sahip olduğunu düşündükleri yetersizlikleri bertaraf edebilmek için ortaya koydukları düşüncelerin muğlaklığı veya tartışmalı yönleri, onun salt duyumculuk üzerine kurulu, sağlam epistemolojik temellere sahip dil felsefesi ile aşılmaya çalışılır. Bu anlamda Condillac’ın dil felsefesinin sağlam bir zemin sunması, onun Locke’tan ayrılarak, dilin ve aslında zihnin temel prensiplerini kavramak üzere onların köken ve gelişmelerini incelemeyi önermesi ve böylece göstergelerin temel unsurları olan idelerin duyulara geri götürülmek suretiyle sınanabilir ve doğruluklarından emin olunabilir bir hale getirilebilecekleri anlayışıyla yakından ilgilidir. Bu bakımdan Condillac’ın dil anlayışı da temelde, “düşünce”nin sadece duyumlardan meydana geldiği anlayışına dayanır.

Condillac’ın sunduğu bu dil anlayışı, kendi içerisinde de iki önemli avantajı barındırmaktadır. Bir kere öncelikle, karmaşık idelerin adları, yani özellikle soyut sözcüklerimiz söz konusu olduğunda, birer gösterge olarak bu sözcükleri oluşturan temel unsurlar olan idelerinin

duyular aracılığıyla en yalın hallerine kadar geri götürülebilmeleri ve bu anlamda sınanabilmeleri mümkün bir hale getirilmiş görünür. Ayrıca, bu ideleri en yalın hallerine kadar duyularımız aracılığıyla izlemenin önemli bir avantajı da vardır: Onların üretilmelerindeki art ardalık izlenerek, oluşturulmalarındaki temel yasaların keşfi ile hakikate yaklaşmış doğru düşünceler ortaya koyabilecek olan yeni, kusurları giderilmiş göstergelerin üretimini sağlamak. Condillac'ın bu düşüncesi, onun, dilin insanın doğasında varolan zihinsel yeteneğinin isteğe bağlı kullanımını sağlıyor olduğu düşüncesi ile de yakından ilişkilidir. Bu anlamda yaratıcı da bir edim olmasından kaynaklı olarak insanın sahip olduğunu düşündüğü en önemli zihinsel yeteneğine düşünme olarak işaret eden Condillac, o halde buna düşünme de dahil, insanın her türden zihinsel işlemlerini ancak dili kullanmak suretiyle, isteğe bağlı bir şekilde gerçekleştirebileceğini düşünür. Özellikle yapay göstergeler söz konusu olduğunda, onların insanın iradi edimiyle seçtiklerine dikkat çeken Condillac'ın, buradaki asıl vurgusunun, onların anlamlandırdıkları zihinsel içeriğin isteğe bağlı denetimini sağlamasıyla ilgili olduğunun altını çizmek gerekir.

Condillac, göstergelerimizin sahip olduğu temel unsurlar olarak idelerimizi geriye doğru takip edebilmemizi sağlayan yöntemi “analiz” olarak ortaya koymaktadır. Bu yöntem, muhakemelerimizin ulaşmak istediği açık ve seçikliği bize verebilecek olan tek yöntemdir. Bilimlerin, teorik bilgiler ile olan ilişkisi gözetildiğinde ve bu teorik bilgilerin ise dile ihtiyaç duyduğu dikkate alındığında, Condillac'ın dil felsefesinin önerdiği bu yöntemin muhakemelere sunacağı açıklık ve seçiklik ile bu bilimlerin gelişiminde de önemli bir pay sahibi olacağı görülür. Nitekim Condillac'ın da amacı budur. “Her dilin bir analiz olduğunu” ve “iyi işlenmiş bir bilimin ise iyi kurulmuş bir dilden ibaret olduğunu” düşünen Condillac, dil anlayışına temel yaptığı analiz yöntemini böylece bilimlere de temel yapmış olur. İşte Tracy'nin Condillac'ın dil felsefesine bir “ideler bilimi”, “doğru düşünmenin yolu” olarak işaret etmesi ve onu, toplumu her yönden rasyonel bir şekilde yeniden inşa etme amacı taşıyan bir düşünce şekli olarak ortaya koyduğu “ideoloji” kavramına bir çıkış noktası olarak belirlemesi tam da bu sebeptir.

Öte yandan Condillac'ın dil felsefesinin Aydınlanma ideologları için önemi, onun yönteminin bilimler ile olan ilişkisi ile de sınırlı değildir. Çünkü Condillac'ın duyumculuk üzerinde temellenen dil felsefesi, toplumsal açıdan önemli çıkarımlara da gebecektir. Özellikle insan duygu ve düşüncesinin duyumlarda temellenen yapısı, insanın içerisinde bulunduğu dış etkenlerin insanın bu düşünce ve duyguları üzerinde bir belirleyiciliğe sahip olduğu düşüncesini beraberinde getirir. Bu ise dış etkenlerin aracılığı ile bu koşulların düzenlenebilirliği sayesinde, doğru düşüncede köklerini bulan rasyonel yapıya bir topluma ulaşma fikrinde oldukça işlevsel bir düşünceye işaret eder. Öte yandan Condillac'ın, duyumlar vasıtasıyla dil düzleminde keşfedilecek ve kurulacak rasyonel bağlar ile doğru ve yansız bir düşüncenin mümkün olduğuna de işaret ediyor olduğu dikkate alındığında, Aydınlanma ideologlarının neden Condillac'ın dil felsefesini, ideoloji kavramını kullanarak giriştikleri bu yeni toplum mühendisliğinde kendilerine bir temel yaptıkları oldukça anlaşılır bir hal alır.

Tracy'nin, kendisini tıpkı Newton'un fizik alanında yaptığı devrimsel dönüşüm gibi düşünce biliminde gerçekleştirilecek bir dönüşümün baş mimarı olarak görmesi ve bu hedefe “ideoloji” kavramı altında işaret ederek, Condillac'ın dil felsefesini temele alması, o halde açıktır ki hem bu dil felsefesinin önerdiği yöntemin epistemolojik güvenilirliğiyle hem de gerçeklerin daha yansız bir algılamasına imkân tanıyacak yapısıyla ilgilidir. Nitekim, dil üzerinden kurulacak

rasyonel bağıntılar aracılığıyla son tahlilde hedeflenen toplumsal yapının kaostan, rasyonel bir yapılanmaya doğru dönüşümüdür. İşte Condillac'ın rehberliğinde, toplumu rasyonel bağlar eşliğinde, dilin hem sahip olduğu yöntem gereği kendi aracılığıyla hem de her düzlemde sahip olduğu kavramsal yapı gereği kendi üzerinden yeniden inşa etme fikri, ilk defa Tracy'nin dillendirdiği ve ardından birçok Aydınlanma ideoloğunun da kullandığı "ideoloji" kavramıyla ortaya çıkmıştır.

Condillac'ın dil felsefesinin kaynaklık ettiği ideoloji kavramının, insanların yanlış düşüncelerini düzeltmeye yarayacak bir ideler bilimi olarak taşıdığı bu olumlu anlamının hakimiyetinin çok uzun süre devam etmediğine de işaret etmek gerekir. Condillac'ın ortaya koyduğu dil felsefesi anlayışı nasıl ki kavramın ilk ortaya çıkışında bir temel görevi görmüşse, ironik bir şekilde taşıyacağı olumsuz anlamlar için de bir kaynak görevi görmüştür. Nitekim Tracy, Condillac'ın ideler bilimini toplumsal yapının kendisini değiştirmek için bir araç haline dönüştürdüğünde, dilin kökeni ve işlevlerine ilişkin onun yaptığı araştırmaları aşırı soyut ve analitik bir yapıya büründürerek devam ettirir. Böylece aklın, duygu, karakter ve deneyimi dikkate almadığı salt rasyonel bir düşünce yapısına takılı kalır. Bu noktada Napoleon'un ideologlara yönelttiği eleştirinin, yalın doğruluğu gün yüzüne çıkar. Bu, aşırı rasyonalizmin içinde barındırdığı irrasyonalizmin dışı vurumudur. Aydınlanma ideologlarının pratik gerçeklikten ve insansal özün sahip olduğu duygu durumu ve karakter yapısından uzaklaştıkça, yasalarını keşfetmek üzere yola çıktıkları zihnin soyut labirentlerinde kaybolmuş olmaları hiç de şaşırtıcı olmamıştır. Tracy kendi Condillac okumasını Dunham'da olduğu gibi, zihnin ve dolayısıyla da dilin yapısını belirleyen ana unsuru ihtiyaçlar olarak belirleyerek, yani pratik hayatın kendisini temele alarak yapmış olsaydı, bugün belki de ideoloji kavramının tarihsel seyrini bambaşka bir şekilde okuyor olabilirdik. Hatta bunun yanında, dilin teorik düzlemdeki epistemolojik açılımlarının pratik hayattaki yansımaları hakkında belki çok daha gelişmiş bir literatür ve fikre de sahip olabilirdik diye düşünmekteyiz. Nitekim Eagleton'ın da (2020, s. 103) ideoloji teriminin, soyut bir okuma temelinde "yavaş yavaş kuşkucu bilimsel materyalizme karşılık gelme durumundan çıkarak, soyut, bağlantısız fikirlerden (idelerden) oluşan bir alemi anlamlandırır olmaya başladığını" ifade eden düşünceleri de kavramın anlamsal rotasının değişerek pejoratif bir özellik kazanmaya doğru gittiğini açık kılar. Bu açıdan, Condillac'ın ideler biliminin temel sağladığı ideoloji kavramının tarihsel seyrinde, zihnin içinde bu idelerin izini soyut bir şekilde sürmeyi denerken yolunu kaybetmiş olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Bu açılardan baktığımızda Condillac'ın dil felsefesinin ideoloji kavramının ilk ve olumlu anlamının inşasına katkı sağlamanın yanında, içerdiği yöntemin sonrasında aşırı soyutlaştırılmasıyla ayrıca sonrasındaki pejoratif anlamlarına da çanak tutmuş olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bunun yanında, günümüzden baktığımızda, toplumsal pratikleri dilsel pratikler olarak çözümleme projelerinin, ideoloji çalışmalarına önemli katkılar sağlamasını da kavramın Condillac'ın dil felsefesinde köklerini bulan yapısıyla ilişkilendirmek gerektiği düşüncesindeyiz. Bu bağlamda kavramın ortaya ilk çıkış haliyle, kavramın günümüzde söylem çözümlemelerine evrilmiş halinin Condillac felsefesine dayanan ortak temelleri sadece işlevsel açıdan farklılaşmıştır denilebilir. Nitekim kavram ilk ortaya çıkış anı itibarıyla Condillac'ın dil felsefesiyle, dilin keşfedilebileceği ön görülen duyusal ilk temellere kadar giderek buradaki dilsel bağlantıların keşfi ile daha doğru göstergeler oluşturulabileceği düşüncesini temele almaktadır. Günümüzde kavramın özellikle söylem çözümlemeleriyle ilişkilendirilmesi de yine Condillac'ın dilin bir simgeler sistemi olduğu ve toplumsal pratikleri anlamlandırma/simgelendirme özelliği taşıdığı yönündeki

düşünçesinde kaynağını bulmaktadır. Ancak elbette ki kavramın kazandığı bu yeni anlamda temel amaç, yeni göstergeler oluşturmakla ya da yapılacak çözümlenmelerle doğru düşüncelere ulaşmak değil, doğrudan imtiyazlı kişi veya grupların bu anlamlandırma/simgelemedeki pozisyonlarını açığa çıkarmakla ilgilidir. Bu, ideoloji kavramının başlangıçta idelere ilişkin bir bilimsel araştırma alanı iken, kısa bir süre sonra hızla düşünce sistemlerinin kendisini ifade etmek için kullanılmaya başlanmasıyla ilgili bir durumdur. Nitekim artık ideoloji kavramından anladığımız, idelerin tahlili değildir. Bu kavram temelinde ilgili olduğumuz şey artık daha çok, düşünce sistemleridir; yani onların belli söylemler içerisinde kimler tarafından ne şekilde ve ne amaçla ortaya konulmuş olduğu hususudur. Dolayısıyla artık ideoloji kavramının kullanımındaki temel amaca da ilk ortaya çıkış anında olduğu gibi, yeni ve daha doğru olanlarını kurmak üzere girişilecek ve bu haliyle de aslında bir senteze temel sağlayacak olan bir ide analizi olarak değil, daha çok bir düşüncenin dil üzerinden kimlerce nasıl ve ne amaçla kullanıldığına yönelik olacak bir sorgulamayı temele alan bir analiz işlemi olarak bakmak gerekir. Bu farklılaşmaya rağmen burada açık olan tek gerçek, ortak olan tek husus vardır; o da dil ve ideolojinin birbirine mühürlenmiş olduğudur.

Kaynakça

- Aarsleff, H. (2006). Philosophy of Language. K. Haakonssen (Ed.), *The Cambridge History of Eighteenth-Century Philosophy* içinde (pp. 451-495). Cambridge: Cambridge University Press. DOI: 10.1017/CHOL9780521867429.017.
- Altınörs, A. (2011). Condillac'ta Düşünce-Dil İlişkisi. *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, 0(19), 383-395.
- Condillac, É. B. (1798). *Principes Généraux de Grammaire Pour Toutes les Langues*. Paris: Libraire d'Esprit. (Altınörs, A. aktarımı üzerinden).
- Condillac, É. B. (1801). *La Langue des Calcules*. Paris. (Altınörs, A. aktarımı üzerinden).
- Condillac, É. B. (1809). *The Logic of Condillac*. J. Neef (Çev.). Philadelphia Printed.
- Condillac, É. B. (1947-1951). *Oeuvres Philosophiques de Condillac*. G. L. Roy (Ed.), *Corpus Général des Philosophes Français*, 3 cilt, Paris: Presses Universitaires de France. (Dunham J. aktarımı üzerinden).
- Condillac, É. B. (1989). *Duyumlar Üzerine İnceleme*. M. Katırcıoğlu (Çev.). İstanbul: MEB Yayınları.
- Condillac, É. B. (1992). *İnsan Bilgilerinin Kaynağı Üzerine Deneme*. M. Katırcıoğlu (Çev.). İstanbul: MEB Yayınları.
- Condillac, É. B. (1992). *Philosophical Writings*. Volume I. F. Philip and H. Lane (Ed.). London: Lawrence Erlbaum.
- Coski, R. C. (2004). Condillac's Modernization of Rationalist Language Theory, Evidence, Propositions, and a Newtonian Linguistics. *Ideas, Aesthetics, and Inquiries in the Early Modern Era*: Vol. 10, Article 9, 153-171.
- Derrida, J. (2006). *Önemsizin Arkeolojisi*. A. Utku & M. Erkan (Çev.). İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Dunham, J. (2019). Habits of Mind A Brand New Condillac. *Journal of Modern Philosophy*, 1(1): 1, 1-18.
- Eagleton, T. (2020). *İdeoloji*. M. Özcan (Çev.), İstanbul: Ayrıntı.
- Ewald, O. (2010). *Fransız Aydınlanma Felsefesi*. Ankara: DoğuBatı Yayınları-56 Felsefe-19
- Gökberk, M. (2018). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Harris, R. & Taylor, T. J. (2002). *Dil Bilimi Düşününde Dönüm Noktaları I, Sokrates'ten Saussure'e Batı Geleneği*. E. E. Taylan & C. Taylan (Çev.). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları: 799.
- Hobbes, T. (2022). *Leviathan veya Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti*. S. Lim (Çev.). İstanbul: YKY.
- Kaya Keha, M. (2011). *18. Yüzyıl İngiliz Empirist Filozoflarında Dil ve Anlam Sorunları, Bilgi Anlayışları Üzerine Bir Okuma*. Ankara: Pegem Akademi.
- Lee, B. (2019). Giriş. B. Lee (Ed.), M. Ak (Çev.), *Dil Felsefesi içinde* (s. 12-51). Ankara: Folkitap.

- Locke, J. (2004). *İnsan Anlığı Üzerine Bir İnceleme*.V. Hacıkadıroğlu (Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Mardin, Ş. (2018). *İdeoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özbek, H. S. (1993). *İnsan Felsefesi Açısından İdeoloji* (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul). Erişim adresi: <http://tez2.yok.gov.tr/>
- Taylor, C. (1991). The Importance of Herder. *Isaiah Berlin: A Celebration*. Edna Ullmann-Margalit and Avishai Margalit (Ed.). Chicago: University of Chicago Press, 40-63.
- Tracy, D. (1974). *Ideologie und Wahrheit*. H. Barth (Çev.), Frankfurt: Suhrkamp Verlag.
- Waldow, A. (2021). Condillac on Being Human: Language and Reflection Reconsidered. *European Journal of Philosophy*, 29 (2), 504-519.